

Erdélyi szobánya tele van irodalmi virágokkal (Széjlegzetek a Bányavidék lengyel fordításához)

[2014. február]

Erdélyben született magyar írók közül elsősorban Bodor Ádám, Dragomán György és Bartis Attila neve ismerős a lengyel olvasónak.¹ Jómagam a Balassi Intézet műfordító programjának volt hallgatójaként a prózaórákon további szerzőkkel és szövegekkel ismerkedtem meg: Láng Zsolt – Az oltalom kolostora, Székely János – Pálincás, Máté Angi – Mamó). És Vida Gábor A kétely meg a hiába című kötetében található három novellát fordítottam le mestermunkámnak. A következő, és talán nem az utolsó író ezen a listán Potozky László, akinek Nappá lett lámpafény című novellagyűjteményét szintén fordítási igénnyel olvastam.

A gazdag prózairodalmi kínálat ellenére itt mégis a drámafordításnak szeretném szentelni ezen sorokat. Székely Csaba Bányavidék című trilógiáját szintén a fenti képzés drámaóráján ismertem meg, és rögtön tudtam, hogy érdemes figyelni erre a drámaíróra és fordítani a darabjait. Lefordítottam a Bányavirágot, és a sikeres varsói bemutató igazolta választásomat.

Egy bánya a felszíni világ fordított képének látható, amely titokzatos és talán legendás kincseket tartalmaz. Olyanokat, mint a Bányavirág-beli drágakövek, amelyekről Irma mesél lánának. A felszíni vidéken pedig: megvalósulatlan szerelem, teljesíthetetlen vágyak, remény elvesztése, életfrusztráció, emberek közötti viszonyok bonyolódása, harag és gyűlölet – egyetemes és emberekhez közel álló témák, így a Székely Csaba teremtette vidék egyfajta univerzummá válik, amit nevezhetünk szegénymitológiának. Ennek a világnak a helyszíne egy isten háta mögötti, leromló bányatelep. Lakói szegénységben élők, de karakterükben gazdag figurák: a porul járó Iván, az életben elveszett orvos Mihály, az eszelős Illés, a korrupt polgármester, Ince, a szélsőjobboldali Izsák, a rossz helyre kerülő román rendőr, Florin, az alkoholista pap, Ignác, a pap szeretője és a beteljesületlen művészlélek, Marci, a szklerózisba menekülő Irén, valamint, talán a legszerencsésebb közülük, a félszű Sánta Feri, aki reménytelen helyzetének ellenére Orosz- és Írországban is járt (ami egyébként egy intertextuális pukedli Székely Csaba „fő forrásai”, Anton Pavlovics Csehov és Martin McDonagh előtt).

Mitikus jelleget a trilógia címeiben szereplő v betűs kulcsszavak őriznek, mintha egyfajta elátkozó szavak lennének, ami örökkévaló és egyetemes történetnek erősíti meg az egészét, és ez a szójáték sajnos elmarad a lengyel fordításban. Ennek az univerzumnak a nyomorú és tökéletlen folytonosságát továbbá a legtöbb figura l betűs neve jelzi, és mivel minden világban valami rendhagyó elem is megjelenik, így a bányavidéken is: kívülálló emberek lépnek fel a színpadra, azaz Mihály, Florin és Márton, és alakjuk körül fejlődik ki a dramaturgia. De mivel a föld alatti világ el van fordítva, mint egy torzító tükörben, úgy a Bányavidék figurái is elvesztették eredeti szerepüket – a falu első emberei (polgármester, pap, tanító) fergeteges kárt okoznak a többi lakónak, miközben az egészséges látásmód két kissé eszeveszett szereplőben marad meg, azaz Illésben és Irénben.

A legnagyobb kihívás, amellyel szembesültem a munka során, a sajátos világ átültetése volt. Annál nehezebb volt a feladat, hogy azt a bizonyos kettősséget akartam fenntartani: hogy az Erdélyből származó és az erdélyi világ elemeiben gazdag dráma Lengyelországban is érthető és érezhető legyen. Néprajzi tanulmányokban szokás a székely hagyományokat a lengyel Tátra-vidéki kultúrával összevetni. A közös felület, amely a Kárpát-tengelyen alapul, legjobban a (táj)nyelvben, mezőgazdaságban, népies ruházatban illetve gasztronómiai hagyományokban látható. Így az én képzettársításom is ezen az úton ment végig. A két kultúra párosítása legjobban a címben látható: bánya- jelzőből lengyelül ban'ski lett. Maga a szó, bár használatos több szláv nyelvben, a mai lengyel irodalmi nyelvben már nem jelenti azt, hogy bánya, viszont megmaradt két Tátra-vidéki település nevében: Ban'ska Wyz'na (Felsőbánya) és Ban'ska Niz'na (Alsóbánya). Etimológiailag a falvak az egykori bánya felé vezető út után kapták meg a nevüket. Érdekes módon a szó két szleng kifejezésben továbbra is létezik, amelyek egyébként tökéletesen összhangzanak a drámatrilógia világával: byc' na bani (tökrészes lenni), byc' do bani (valami aljas, szívás).

A kultúrák közötti párhuzamokat még tovább ki lehetne bontani. A fent említett településektől 40 kilométernyi távolságban fekvő Łańcko s'liwowiecának, azaz a híres kislengyelországi szilvapálincának a származási helye. A darabban megjelenő dalbetéteket (Gyere velem a Hargitára, Kicsiny falum, ott születtem én) lengyel Tátra-vidéki énekekre lehetne kicserélni.

A másik kihívást a színes és gazdag nyelvezet jelentette, és elsősorban a káromkodások. Mindenki, aki műfordítással foglalkozik, tudja, hogy ez az egyik legfinomabb kérdés ebben a foglalkozásban. A lényeg, hogy a durva megfogalmazás mögött valóságos használat álljon a célnyelven is. Ez a feladat még annyiban bonyolultabb a Bányavidék esetében, hogy a sértő szavak egyszerre viccesen hangzó kifejezéseké virágoznak ki. Erre jön még az, hogy Székely trilógiája többnyire tájnyelven íródott meg, így a műfordítónak szintén sajátos és „igéz” nyelvezetet kell teremtenie. Természetes, hogy egy ilyen szöveget nem lehet teljesen átírni egy idegen tájnyelvre. Úgy oldottam meg ezt a problémát, hogy egyfajta szépirodalmi, köz- és tájnyelvi keveréket használtam. A káromkodások esetében lengyel kabaréhoz illetve irodalom-klasszikusokhoz nyúltem, és a legnagyobb segítséget Stanisław Ignacy Witkiewicz-től kaptam meg, aki hasonlóan pikáns káromkodásokat alkalmaz a Cipészek című drámájában. Így egyfajta irodalmi híd jöhet létre a két zseniális darab között a megidézett káromkodások révén.

Egy drámafordítás minősége felolvasva, előadva, azaz hallva ítélhető meg. 2013. július 8-án a Magyar Dráma Lengyelországi Napjai keretében a Tadeusz Słobodzianek vezette varsói Teatr Dramatycznyban Egressy Zoltán Sóska, sültkrumpli és Háy János Völgyhídja mellett a Bányavirágot is felolvasószínház keretében bemutatták a lengyel közönségnek.²

Az előadást közönségtalálkozó követte, és a résztvevő szerzőt, rendezőt, színészeket, műfordítókat és a teremben ülő magyar színházi szakembereket illetve a lengyel nézőket a Bányavirág-beli székelyvilág lehetséges átültetése érdekelte legjobban. Néhányan problematikusnak tartották Tátra-vidéki átalakítását. Helyette Lengyelország olyan lepusztult régióit javasolták, ahol a bezárt bányák vagy gyárak miatt a lakók küzdenek a munkanélküliséggel, ami öngyilkossághoz is vezet. Számomra emberi tragédiákról szól a Bányavirág. A Tátra-vidékre utaló kisebb elemek pedig a lengyel nézőhöz közelítik ezeket a tragédiákat, és csak egy lehetséges szempontot teremtenek. Másfelől a Bányavidék külföldi színpadra állítása ötletes és egyszerre bátor adaptációt igényel. Például a felolvasás rendezője úgy képzelte el Iván tragédiáját, mint egy márquezi Macondót, ahol a főszereplő házáat, tehát a darab központját akasztottaknak egy szürreális erdeje veszi körbe...

A Bányavirág és a Bányavidék után már csak a trilógia második részének lengyel fordítása van hátra, ami annyiban nehezebb a fordítás és a színpadi átültetés szempontjából, hogy a magyar és román erdélyi együttlétet meséli el, és ez Lengyelországban kevésbé evidens és súlyos kérdés. Mindenképpen próbálni kell, netán új, érdekes vitát is kezdeményez egy ilyen téma. Ám a műfordító egyfajta bányász is, felszínre hozza a két kultúra, nyelv különbségét, és a nehézségek dacára mégis egy másik kultúra „bányavirágit” közvetíti. És hisz abban, hogy az erdélyi irodalmi bánya még tele van más virágokkal.

1 A felsorolt szerzők következő művei jelentek meg eddig lengyel nyelven: Bodor Ádám-tól Okre_g Sinistra (Sinistra körzet, Czarne Kiadó, 2001), Wizyta Arcybiskupa (Az érsek látogatása, Czarne Kiadó, 2002), Zapach wię_zienia (A börtön szaga, Czarne Kiadó, 2004), valamint Z powrotem do uszatej sowy (Vissza a fülesbagolyhoz, Czarne Kiadó, 2007), Dragomán György-től Biały król (A fehér király, Czarne Kiadó, 2007) és Bartis Attilától Spokój (Nyugalom, W. A. B. Kiadó, 2005).

2 Az eseményt a Krakkói Magyar Centrum szervezte magyarországi színházi szakemberek tanulmányútja kísérte. A felolvasást Wawrzyniec Kostrzewski rendezte, és a következő színészek adták elő: Przemysław Bluszcz (Iván), Piotr Siwkiewicz (Mihály), Olga Sarzyn´ska (Ilonka), Mariusz Dre_zek (Illés), Izabela Da_browska (Irma).

Kategoria: Látószög

Denumire autor: Daniel Warmuz

Látó Szépirodalmi Folyóirat